

Łódź, dnia 17.12.2022

Prof. Uł, dr hab. Aneta Pawłowska

Instytut Historii Sztuki

Uniwersytetu Łódzkiego

*Recenzja rozprawy doktorskiej w dziedzinie nauk humanistycznych w dyscyplinie nauki o sztuce Pani mgr Ewy Magdaleny Sułek pt. *Space of Transformation: Contemporary Art Centres in Kyiv. The Case of Pinchuk Art Centre and Mystetskyi Arsenal*, napisanej pod kierunkiem Pana prof. dr hab. Jerzego Malinowskiego, promotor pomocniczy: Pani dr Katarzyna Jakubowska-Krawczyk*

Recenzja rozprawy doktorskiej Pani mgr Ewy Magdaleny Sułek została sporządzona z uwzględnieniem wymogów stawianych pracom doktorskim, określonym w art. 187.1 Ustawy z dnia 20 lipca 2018. Art. 187.1, Ustawa z dnia 20 lipca 2018 roku, Stopnie i tytuły w systemie szkolnictwa wyższego i nauki. Nadawanie stopnia doktora, (Dz. U. 2018, Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce, poz. 1668). Wymogiem Ustawy jest, aby rozprawa prezentowała ogólną wiedzę teoretyczną kandydatki w dyscyplinie albo dyscyplinach oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej lub artystycznej; przedmiot rozprawy doktorskiej ma stanowić oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, oryginalne

rozwiązanie w zakresie zastosowania wyników własnych badań naukowych w sferze gospodarczej lub społecznej. Odnosząc się do wymogów określonych Ustawą z dnia 20 lipca 2018 roku w opinii o rozprawie doktorskiej Pani mgr Ewy Magdaleny Sułek, należącej do dyscypliny nauki o sztuce, uwzględniłam następujące kryteria jakości: metodologiczne, merytoryczne i edytorskie.

Pani mgr Ewa Magdalena Sułek, podjęła się nowatorskiego i niezwykle oryginalnego badania związanego z analizą współczesnej sztuki ukraińskiej, przeprowadzonej w oparciu o jej autorskie bardzo szczegółowe badania nad dwoma przypadkami instytucji zajmujących się gromadzeniem i prezentacją sztuki współczesnej takich jak Pinchuk Art Centre i Mystetskyi Arsenal. Treści zaprezentowane w rozprawie odpowiadają jej tematowi *Space of Transformation: Contemporary Art Centres in Kyiv. The Case of Pinchuk Art Centre and Mystetskyi Arsenal* [pl. Przestrzeń transformacji: Centra Sztuki Nowoczesnej w Kijowie. Przypadek Pinchuk Art Centre i Mysteckiego Arsenalu].

Autorka przeanalizowała nie tylko zjawiska historyczno-artystyczne z ostatnich 30 lat na Ukrainie, okresu gdy państwo to uzyskało niepodległość. Dodać trzeba, że historia Ukrainy lat ostatnich nie była łatwa, gdyż państwo to zmierzyło się z negatywnym fenomenem oligarchicznego kapitalizmu, przeszło przez trzy fale masowych protestów, dwie rewolucje, wojnę na wschodzie kraju oraz aneksję Krymu w 2014 roku oraz spóźnioną dekomunizację. Od lutego obecnego roku kraj jest pogrążony w wojnie wywołanej przez Putinowską Rosję. Dlatego nie wydaje się dziwnym, iż jednym z najważniejszych zagadnień, które Doktorantka porusza w rozprawie jest poszukiwanie sposobów ukazywania tej trudnej ukraińskiej przeszłości z ostatnich 30 lat samodzielności, w tworzonych na tym obszarze sztukach wizualnych. Autorka przygląda się temu, jak procesy dekolonizacji przejawiają się w polityce kulturowej i narracyjnej dwóch wybranych instytucji sztuki współczesnej w Kijowie, oraz czy podejmowane są wysiłki, by uporać się ze spuścizną kolonialnej (sowieckiej) przeszłości. W szczególności badane są procesy kontekstualizacji i ekspozycji dzieł sztuki, narracje kuratorskie i instytucjonalne, oraz przestrzenie sztuki jako centra znaczeń (przestrzeń zostaje

skonceptualizowana jako miejsce). Autorka bada zatem centra sztuki jako przestrzenie symboliczne, które konstruują, ale także odzwierciedlają, przekonania i wartości. Nadrzędnym celem działalności naukowej Pani Ewy Sułek jest prezentacja procesów związanych z tzw. dekolonizacją, które miały miejsce w Ukrainie po 2014 roku, a które można nazwać zwrotem postkolonialnym.

Praca ma przejrzystą strukturę, składa się z pięciu rozdziałów i podsumowania. Następnie znajdują się przypisy końcowe, bibliografia oraz barwne ilustracje w liczbie 54, niestety bez ich spisu, jedynie z podaniem źródeł. Tekst właściwy rozprawy liczy 141 stron. Rozdziały zostały dla większej klarowności podzielone na podrozdziały. Rozdział pierwszy stanowi wprowadzenie odnoszące się do kryteriów wyboru materiału ujętego w pracy i kwestii orientalizacji. Wstęp ten w moim odczuciu wydaje się niedostatecznie rozwinięty i uporządkowany (s. 5-9). Tu powinien być najpierw powinien być określony cel pracy, potem główna hipoteza badawcza, a następnie hipotezy szczegółowe, wreszcie powinien znaleźć się tu stan badań. Zamiast klasycznego wstępu Pani Ewa Magdalena Sułek proponuje silnie zaangażowane emocjonalnie, przejmujące odniesienie do wojny jaka stała się udziałem narodu ukraińskiego w wyniku rosyjskiej agresji. Rozumiem doskonale emocje Autorki, jednak praca badawcza rządzi się własnymi prawami i co za tym idzie powinna być uwolniona od takich uczuć, co oczywiście nie oznacza, że badacz ma prawo do wyrażania własnych emocji. Jedyny element związany z pytaniami badawczymi we wstępie to wskazanie na sposób w jaki przeszłość jest podnoszona dziś w ukraińskich sztukach wizualnych (s. 6).

Rozdział drugi dysertacji podejmuje rozważania metodologiczne związane z analizą literatury na temat postkolonializmu, dekolonializmu, hybrydyczności pamięci i postkolonialnej amnezji oraz myśli teoretyków kultury Homi Bhabhy, Gayatri Chekravorty Spivak i Leeli Gandhi dotyczących tych zjawisk. Brak tu moim zdaniem odniesienia np. do ważnej w tym obszarze badawczym publikacji *Pożegnanie z imperium. Ukraińskie dyskusje o tożsamości* (Lublin: Wydawnictwo UMCS 2003, 2003) autorstwa Oli Hnatiuk, która omawia

różnorodności koncepcji tożsamości kulturowej, jakie doszły do głosu po upadku komunizmu i uzyskaniu przez Ukrainę niepodległości.

Rozdział trzeci odnosi się do znaczenia architektury w kontekście przestrzeni sztuki współczesnej w Ukrainie omówiona tu została m.in. wizja sztuki narodowej Ukrainy oraz problem dekolonizacji Ukrainy po 1991 roku, choć moim zdaniem raczej termin desowietyzacja byłby tu jednak właściwszy tu właściwszy. Rozdziały czwarty i piąty stanowią jądro pracy i omawiają odpowiednio prywatne Centrum Sztuki Współczesnej – PinchukArtCentre oraz Mysteckiego Arsenalu. Przy czym działalność PinchukArtCentre jest poprzedzona prezentacją postaci samego oligarchy Wiktora Pińczuka – twórcy Centrum. Doktorantka udowadnia, że bardzo ważną misją PinchukArtCentre, jako centrum sztuki współczesnej było stanie się widocznym w kraju, a przede wszystkim na arenie międzynarodowej. Jednocześnie dodaje, że liderzy PinchukArtCentre - Erckard Schneider i Björn Geldhof, sami będąc obcokrajowcami, badali środowisko zachodnie w poszukiwaniu inspiracji i modeli konceptualnych. Autorka w swych rozważaniach podkreśla też fakt, iż istotną postacią był również Nicolas Bourriaud, który pomagał Victorowi Pinchukowi w tworzeniu jego prywatnej kolekcji i był kuratorem PAC. Stąd też pojawia się we mnie niedosyt wskazania recepcji działań PinchukArtCentre w promocji sztuki ukraińskiej w Europie w tym także w Polsce poza pewnymi niewielkimi wzmiankami (udział w Biennale w Wenecji czy włączenie rodzimych artystów do międzynarodowej nagrody Future Generation Prize zarówno w Kijowie, jak i w Wenecji czy udział w wystawach na Zamku Ujazdowskim w Warszawie).

Rozdział piąty jak było wspomniane podejmuje zagadnienia związane powstałym w 2005 roku z inicjatywy Prezydenta Ukrainy Wiktora Juszczenki Kompleksem Narodowych Muzeów Sztuki i Kultury - *Mystetskyi Arsenal*. Arsenal uznany jest za nowoczesną, niezależną instytucję państwową, której obecność jest istotna dla prestiżu kraju, jednocześnie jako instytucja państwa musi borykać się z niedofinansowaniem i skomplikowanymi procedurami legislacyjnymi. Głównym celem powstania Mysteckiego Arsenalu było wykształcenie muzeum

nowej generacji, które będzie obejmowało szeroką gamę współczesnych form przekazu kulturowego. Jednocześnie oferując bogaty program edukacyjny, bibliotekę multimedialną, specjalne zajęcia dla różnych typów publiczności z naciskiem na prezentację sztuki różnych narodów zamieszkujących Ukrainę. Na uwagę zasługuje też fakt, iż na centrum sztuki współczesnej został przeznaczony budynek zbudowanym za czasów Katarzyny Wielkiej o charakterze militarnym wskazującym na triumf Rosji carskiej nad Hetmanatem.

Kończące całość pracy wnioski nie są nazbyt obfite, gdyż konkluzja pracy zawarta jest zasadniczo w stwierdzeniu, że: „Brak państwowego centrum sztuki współczesnej jest ogromnym niedostatkim, który częściowo wypełnia działalność takich instytucji jak PinchukArtCentre czy Arsenał, co „przy wciąż konserwatywnej edukacji artystycznej, (...) nie pozostawiając miejsca na eksperymenty sztuki współczesnej” (s. 137). Myśl ta jest w moim przekonaniu nazbyt lakoniczna i mało rozwinięta.

Brak mi też rozprawie odniesień do analogicznych instytucji wystawienniczych z innych obszarów Ukrainy. Moi ukraińscy przyjaciele – artyści i architekci, zapytani co sądzą o braku takich instytucji w Charkowie, Lwowie, Odessie etc. A taką tezę formuje Pani Ewa Magdalena Sułek, tłumacząc zawężenie swego obszaru dociekań; przesłali całą listę instytucji z pomysłami jak się z nimi skontaktować pomimo wciąż trwających działań wojennych. Listę zamieszczam poniżej. Być może Autorka zechce z niej skorzystać celem wprowadzenia pewnych uzupełnień, gdyby praca miała być drukowana:

<https://www.lvivart.center/> Lviv

<https://www.facebook.com/csm.if.ua/>

Ivano-Frankivsk

https://www.instagram.com/accounts/login/?next=%2Fifcsm%2F&source=omni_redirect

Ivano-Frankivsk

<https://www.facebook.com/msio.odessa/> Odesa

<https://msio.com.ua/> Odesa

<https://yermilovcentre.org/> Kharkiv

<https://mgallery.kharkov.ua/pro-nas/> Kharkiv

https://en.wikipedia.org/wiki/Kharkiv_Municipal_Gallery Kharkiv

<https://www.facebook.com/ILKO.Gallery/> Uzhgorod

https://zakarpattya.net.ua/News/108060-V-Uzhhorodi-vidkryly-suchasnyi-mystetskyi-tsentr-FOTO_Uzhgorod
<https://pages.facebook.com/datewithart/photos/a.115669266531032/127832085314750/?type=3&source=48>
<https://artsvit.dp.ua/> Dnipro
<https://gallery-vin.com/ua/artgalereya/> Vinnytsia
<https://www.facebook.com/GnatyukArtCenter/> Zhytomyr
<https://www.facebook.com/jump.poltava/> Poltava 3 Monastyrska Street
https://ua.igotoworld.com/ru/poi_object/76549_kartinnaya-galereya-art-l.htm Zaporizhzhia Art-L
<http://www.elisavetart.com/en/> Kropyvnytskyi
<https://artgreensofa.com/?lang=en> Lviv
<https://msumk.com/en/> Lutsk
<https://find-way.com.ua/en/regions/rivne-region/rivne/art-gallery-of-farriery-museum-of-the-steel-shapes-rivne> Rivne
<https://urbanplatform.ks.ua/cad/> Kherson art center in the territory of former agricultural machinery plant
<https://en.mitec.ua/>
https://www.instagram.com/accounts/login/?next=%2Fmaslo.space%2F&source=omni_redirect Khmelnytskyi Art center MASLO
<https://www.facebook.com/steinbarggallerycafe/> Chernivtsi
<http://museum.cult.gov.ua/muzej-suchasnoho-mystetstva-plast-art/> Chernihi

Poprawność formalno-językowa pracy a należy podkreślić, że Pani Sułek wybrała język angielski jako *modus operandi* oraz dobór literatury i umiejętność wykorzystania źródeł, na których została oparta rozprawa są właściwe i budzą żadnych uwag krytycznych. Podobnie jak staranna edycja bibliografii i przypisów harwardzkich (których osobiście nie lubię w tekstach humanistycznych, ale ich coraz powszechniejsze użycie to chyba znak czasów). Jednak uważam, i tu nie widzę sensownego usprawiedliwienia, dla tego mankamentu, że każdy rozdział rozprawy powinien być rozpoczynany od nowej strony, co nadałoby pracy większej klarowności wizualnej.

Z bardzo pozytywnych przesłanek dotyczących ocen doktoratu, należy podkreślić przede wszystkim samodzielność doktorantki, jej zaangażowanie w poszukiwanie materiałów

i skuteczne ich pozyskiwanie. Poszukiwanie materiałów w realiach ukraińskich nie jest proste oznacza bowiem często ich rozpoznawanie w archiwaliach nie w pełni uporządkowanych a ponadto bywa, że kustosze różnych instytucji bibliotecznych czy archiwów nie chcą współpracować. Zatem to umiejętność nawiązywania kontaktów naukowych ale też i społecznych Pani Sułek sprawiła, że dzięki współpracy z kuratorami w Ukrainie uzyskała unikalne, nie publikowane wcześniej informacje. Autorka, od 2014 roku wielokrotnie przebywała w Kijowie, Lwowie, Charkowie i Donbasie. Tak, że Ukraina stała się dla niej „drugim domem” (s.8), co bardzo pozytywnie wpływa na wiarygodność zebranego materiału badawczego.

Na podkreślenie zasługuje też udział Doktorantki w seminarium na Uniwersytecie Harvarda, które wpłynęło na zastosowane ujęcie metodologiczne nawiązującego do teorii studiów postkolonialnych. Co moim zdaniem jest niezwykle ciekawym ujęciem, którego Pani Sułek broni z pełnym przekonaniem. Bowiem Autorka we wstępie dysertacji już odpowiada na zarzut ewentualnej orientalizacji tematu. Argumentując to faktem że z polskiej perspektywy nie może „orientalizować Ukrainy” gdyż Polska jest krajem o podobnej przeszłości i położeniu geograficznym. A co za tym idzie, w podobnym stopniu orientalizowanym przez Zachód, co w moim przekonaniu jest słusznym założeniem. Cenna badawczo jest propozycja, aby to, co dzieje się w ukraińskich sztukach wizualnych po 2014 roku nazwać zwrotem postkolonialnym fenomenem opartym na uzdrowieniu i akceptacji historii oraz jej przyszłości w hybrydowej formie, bez narzucania nowej sztuce ukraińskiej wzorca narodowego czy imperialnego.

Doktorantka tłumaczy też swój ograniczony terytorialnie wybór miejsca badań Kijów – stolicę i największe miasto Ukrainy, zaznaczając, że takie ograniczenie jest wynikiem silnej centralizacji sztuki środowiska ukraińskiej sztuki współczesnej. Myślę, że tu można polemizować ze stanowiskiem Pani Ewy Sułek. Bowiem bez trudu udaje się znaleźć przejawy sztuki nowoczesnej we Lwowie takie jak Galeria LNAM (związana z Lwowską Narodową Akademią Sztuki) oraz wskazane już powyżej mniejsze instytucje galeryjne zajmujące się

promocją sztuki nowoczesnej, choć oczywiście na mniejszą skalę. Takie poszerzenie pola badawczego z pewnością wpłynęłoby też pozytywnie na rozszerzenie podsumowania pracy

Mój główny zarzut wobec metodologii zaprezentowanej w rozprawie doktorskiej Pani Ewy Magdaleny Sułek polega na unikaniu przez nią własnych wniosków, na „chowaniu się” za cytatami będącymi wyjaśnieniami zaczerpniętymi z innych opracowań (bardzo trafnie dobranymi ale stosunkowo mało omówionymi).

Jednakże bardzo wysoko oceniam prowadzone badania terenowe, ciekawy sposób analizy materiału oparty o teorię zwrotu postkolonialnego i wielką aktualność tematu jak też świetne przygotowanie Pani Ewy Sułek do pracy w wielojęzycznym gronie naukowców, czego dowiodła zarówno językiem pracy jak też wielokrotnym pobylem w Ukrainie.

W związku z powyższym stwierdzam, że praca doktorska mgr Ewy Sułek spełnia wymogi stawiane pracom doktorskim w art. 187. *Ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce*. Bowiem przedłożona do oceny rozprawa doktorska w oryginalny sposób prezentuje rozwiązanie problemu naukowego oraz prezentuje ogólną wiedzę teoretyczną kandydata a także umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. Wnoszę zatem o dopuszczenie Pani mgr Ewy Sułek do dalszych etapów postępowania o nadanie stopnia doktora. Uważam też, że przedstawiona praca po dokonaniu pewnych rozszerzeń badawczych, może być rekomendowana do wydania drukiem.

KIEROWNIK
Katedry Historii Malarstwa
i Rzeźby

dr hab. Aneta Pawłowska, prof. UŁ